

Paweł Dzienis

Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury
Uniwersytet w Białymstoku
paweldzienis@wp.pl

Wpływ przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza na przebieg egzekucji sądowej

The Influence of Acceptance of the Inheritance with a Limitation of Liability (Favour of the Inventory) on the Course of Enforcement Proceeding

Abstract: In the case of acceptance of the inheritance bearing the benefit of inventory, an heir shall be liable for inherited debts only up to the value of the assets of the estate as established in the list of the inventory or the inventory. According to Article 319 of the Polish Civil Procedure Code, if a defendant is liable under specific assets or up to the value of such assets, the court may, without specifying the assets or value thereof, uphold an action and allow the defendant to rely on his limited liability in enforcement proceedings. The problem of limited liability of heirs who have accepted the inheritance with the favour of the inventory becomes current especially in the situation of the changed legal status introducing as the principle of inheritance with the favour of the inventory. The article draws attention to the meaning of such acceptance of the inheritance on the course of enforcement proceeding. It searches for a model of how to implement this law. There are two variants which may be formed as a restriction acting under the enforcement title and taken into account *ex officio* or, as a consequence of an enforceable title, but taken into account on the request or the claim of a debtor exercising that right. According to Article 837 of the Code, a debtor may refer to limited liability, if such limitation is stipulated in an enforcement title. The creditor is not obliged to show the amount that is enforceable by the enforceable limitation, but the debtor should demonstrate the grounds and scope of limited liability. The conclusions include the assessment of such legal status. The second problem raised in the article related to the limited liability of the heirs is the cost of inventory and the possibility of taking it from the inheritance. The analysis of the legislation indicates that the decision on what constituents of the estate may take place can only be made by a court and not by a bailiff.

Keywords: acceptance of the inheritance under benefit of inventory, successor's limited liability for inherited debts, enforcement proceeding, limitations of enforcement, to take an inventory of inheritance

Słowa kluczowe: przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza, ograniczona odpowiedzialność spadkobiercy za długi spadkowe, postępowanie egzekucyjne, ograniczenia egzekucji, spis inwentarza

1. Wstęp

Przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza skutkuje ograniczoną odpowiedzialnością spadkobiercy za długi spadkowe. Taki sposób przyjęcia spadku wpływa na przebieg postępowania egzekucyjnego. Ma to dwojaki wymiar. Po pierwsze – pojawia się zasadnicze pytanie o stosowanie ograniczenia odpowiedzialności spadkobiercy przyjmującego spadek z dobrodziejstwem inwentarza. Problem polega na tym, czy wierzyciel, kierując wnioskiem o wszczęcie egzekucji, powinien ograniczyć go do kwoty ograniczonej odpowiedzialności dłużnika, wynikającej ze stanu czynnego spadku, czy też na ograniczenie egzekucji powinien powołać się dłużnik w ramach obrony swoich praw. Dokumentem rozstrzygającym o zakresie odpowiedzialności spadkobiercy *in casu* jest protokół spisu inwentarza. Związane jest zatem z tym kolejne pytanie, kto powinien przedstawić ten protokół, czy wierzyciel z wnioskiem o wszczęcie egzekucji, czy dłużnik powołujący się na ograniczenie odpowiedzialności. Po drugie – przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza wiąże się ze sporządzeniem spisu inwentarza spadkowego, a w szczególności z zasadami ponoszenia kosztów tego postępowania prowadzonego przez komornika sądowego. Problemem do rozstrzygnięcia w tym zakresie jest określenie podmiotu uprawnionego do podjęcia decyzji w przedmiocie pokrycia kosztów postępowania o spis inwentarza z majątku spadkowego w sytuacji, gdy wniosek o spis inwentarza kieruje sąd oraz stopień szczegółowości takiej decyzji.

Rozważania na temat odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe mają tym większe znaczenie, że ustawą z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw¹ zmieniono przepisy regulujące odpowiedzialność spadkobierców za długi spadkowe. Wprowadzono jako zasadę odpowiedzialność spadkobiercy z dobrodziejstwem inwentarza. Ustawodawca przewidział nową instytucję prywatnego wykazu inwentarza, obok spisu inwentarza. Celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na pytanie, w jaki sposób ograniczenie odpowiedzialności za długi spadkowe spadkobiercy przyjmującego spadek z dobrodziejstwem inwentarza realizowane jest w postępowaniu egzekucyjnym. Istotne przy tym jest również wyjaśnienie, jaka powinna być treść orzeczeń wobec istnienia ograniczonej odpowiedzialności spadkobiercy wynikającej z przepisów prawa spadkowego.

1 Ustawa z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 539), która weszła w życie 18 października 2015 r. Znowelizowane przepisy kodeksu cywilnego mają zastosowanie wyłącznie do spadków otwartych od dnia wejścia w życie ustawy.

2. Istota przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza w ujęciu prawnoporównawczym

Regulacja prawna dotycząca przyjęcia spadku budziła spory zarówno w momencie jej tworzenia w dekrete z dnia 8 października 1946 r. Prawo spadkowe² i przepisach kodeksu cywilnego, jak i w czasie jej obowiązywania³. Dyskusje te doprowadziły do wprowadzenia powołanych wyżej zmian obowiązujących od 18 października 2015 r.

Spadek otwiera się z chwilą śmierci spadkodawcy i wtedy też spadkobierca nabywa spadek. Niewymagana jest do tego żadna jego aktywność ani wiedza. W ciągu 6 miesięcy od uzyskania informacji o tytule swego powołania może on złożyć oświadczenie mocą którego spadek odrzuci lub przyjmie. Brak złożenia oświadczenia w terminie wywołuje skutki prawne. To ustawodawca decyduje, jakie są to skutki. *De lege lata* w prawie polskim występują dwa modele: do spadków otwartych przed 18 października 2015 r. wpływ terminu oznacza proste przyjęcie spadku, zaś do otwartych po tej dacie – zasadą jest przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza. Analiza rozwiązań prawnych obowiązujących w innych państwach wskazuje, że możliwe są też inne modele. Przede wszystkim zauważyć należy, że możliwa jest konstrukcja spadku spoczywającego (*hereditas iacens*). Takie rozwiązanie przewiduje austriacki kodeks cywilny ABGB (§ 797 i 799). Porządki prawne, z których polski kodeks cywilny zasadniczo czerpał swoje rozwiązania (prawo cywilne austriackie, francuskie, niemieckie czy szwajcarskie), zakładały i wciąż zakładają, że ograniczona odpowiedzialność spadkobierców wymaga ich aktywności. Jak wskazano w uzasadnieniu projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁴, aktywność ta przejawia się albo tym, że spadkobierca składa wyraźne oświadczenie stosownej treści (§ 800, 802 ABGB; art. 793-794 francuskiego kc.; art. 580 szwajcarskiego kc.), albo tym, że spadkobierca składa wniosek o ogłoszenie upadłości spadku, bądź o ustanowienie zarządu spadku (§ 1980-1981 w związku z § 1975 niemieckiego kc.). Ograniczona odpowiedzialność spadkobierców przyjmowana jest we wzorowanym na francuskim kodeksie cywilnym prawie stanu Louisiana (art. 1416 kc. Louisiany) czy kanadyjskiej prowincji Quebec (art. 625 ust. 2 kc. Quebecu). Ograniczoną odpowiedzialność spadkobierców zakłada także marokański kc. (art. 229 kc. marokańskiego).

2 Dekret Rady Ministrów z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe (Dz.U. Nr 60, poz. 328 ze zm.).

3 W. Borysiak, (w:) K. Osajda (red.), Kodeks cywilny, komentarz do art. 1015 kc., tezy 1, 2, 4, 63-67, Komentarz, Beck Online Komentarze 2017, oraz powołana tam literatura.

4 Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy 2707, dostępny pod adresem: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2707> (data dostępu: 24.06.2017 r.), uzasadnienie zawiera informacje dotyczące innych porządków prawnych.

Obowiązujące porządki prawne przewidują różne terminy na złożenie oświadczeń w przedmiocie przyjęcia spadku⁵, i tak np. w Czechach na złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku przewidziany jest termin miesiąca od daty uzyskania informacji o prawie do spadku i trzech miesięcy w przypadku zamieszkiwania za granicą. Termin ten może zostać przedłużony z ważnych względów, przy czym takie przedłużenie nie jest możliwe po jego upływie (terminu nie można przywrócić). Po upływie terminu uznaje się, że spadkobierca nie odrzucił spadku. W prawie włoskim termin na przyjęcie spadku wynosi 10 lat. W prawie bułgarskim – 3 miesiące i może być wydłużony o 3 miesiące. W Grecji – 4 miesiące lub rok w przypadku zamieszkiwania za granicą w chwili otwarcia spadku (art. 1847 greckiego kc.). W prawie chorwackim natomiast przyjęto rozwiązanie pośrednie. Zasadą jest, że złożenie oświadczenia o przyjęciu spadku nie jest konieczne do nabycia prawa do dziedziczenia. Spadkobierca ma jednak możliwość odrzucenia spadku do czasu wydania w pierwszej instancji decyzji w sprawie dziedziczenia.

W europejskich porządkach prawnych występują różne modele odpowiedzialności za długi spadkowe. Oryginalne rozwiązanie przewiduje prawo szwedzkie. Spadkobiercy nie odpowiadają za długi spadkodawcy, gdyż istnieje masa spadkowa posiadająca osobowość prawną. Jeżeli zobowiązania przewyższają wartość majątku spadkowego, ogłaszana jest upadłość masy spadkowej i nie jest dopuszczalny dział spadku. Podobne rozwiązania przewidują porządki prawne Anglii i Walii, Irlandii Północnej i Gibraltaru, w których jako zasadę przyjmuje się, że długi obciążają majątek spadkodawcy. Jeszcze inna regulacja obowiązuje w Szkocji, gdzie wykonawca zobowiązany jest do uregulowania wszystkich długów spadkowych przed przekazaniem majątku spadkowego spadkobiercom. Okres 6 miesięcy od dnia otwarcia spadku jest czasem na zgłoszenie roszczeń i nie jest możliwe wtedy rozporządzanie majątkiem spadkowym. Jeżeli wierzyciel nie zgłosi roszczenia w terminie, to wykonawca przekaze majątek spadkowy spadkobiercom i odpowiadają oni za wszelkie zobowiązania, jednak w zakresie, w jakim dziedziczą majątek spadkowy.

W prawie maltańskim przyjęto możliwość wskazania przez spadkodawcę w testamentie sposobu uregulowania zobowiązań. Jeżeli spadkodawca nie pozostawił testamentu lub jeżeli nie określił zasad podziału długów, spadkobiercy są zobowiązani spłacić długi proporcjonalnie do udziałów spadkowych.

Inny model obowiązuje w prawie portugalskim i mimo że przypomina on występujący powszechnie w Europie model odpowiedzialności ograniczonej, to dokonano w nim dyferencjacji zasad odpowiedzialności za pomocą kryterium rozkładu ciężaru dowodu. W Portugalii w przypadku przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza,

5 Informacje o obowiązujących regulacjach prawa spadkowego w UE pochodzą z danych dostępnych w „Europejskim portalu e-sprawiedliwość” pod adresem: https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-pl.do (data dostępu: 30.06.2017 r.). W celu uzyskania informacji o porządku prawnym obowiązującym w wybranym kraju UE należy kliknąć na flagę państwa na tej stronie.

spadkobierca odpowiada za długi spadkodawcy wyłącznie do wartości składników majątku wymienionych w spisie inwentarza, chyba że wierzyciele wykażą istnienie innych składników majątku. W przypadku prostego przyjęcia spadku, zakres odpowiedzialności, odmiennie niż w prawie polskim, również nie może wykraczać poza wartość składników majątku spadkowego, lecz wówczas obowiązek wykazania, że w skład masy spadkowej nie wchodzi składniki majątku, których wartość jest wystarczająca do uregulowania zadłużenia, spoczywa na spadkobiercach. Ciężar dowodu, że inne składniki majątku tego rodzaju nie istnieją, spoczywa na spadkobiercach.

Niektóre systemy prawne przewidują instytucję likwidacji lub upadłości spadku. Sądową likwidację spadku reguluje art. 1913 greckiego kodeksu cywilnego. Spadkobierca przekazuje wówczas majątek spadkowy wierzycielom i zostaje zwolniony z wszelkich zobowiązań (art. 1909 greckiego kodeksu cywilnego). Podobny model przewiduje prawo niemieckie. Spadkobiercy mogą ograniczyć odpowiedzialność za długi do wartości masy spadkowej. Ewentualni wierzyciele zmarłego mogą się wówczas zwracać z roszczeniami do masy spadkowej, zaś majątek spadkobierców jest zabezpieczony przed roszczeniami. Spadkobiercy muszą wystąpić do sądu spadku o zarząd spadkiem (*Nachlassverwaltung*) albo złożyć wniosek o wszczęcie postępowania w sprawie niewypłacalności spadku (*Nachlassinsolvenzverfahren*) do sądu właściwego dla spraw o niewypłacalność (*Insolvenzgericht*). Spadkobiercy mogą też powołać się na niewystarczalność spadku na pokrycie długów spadkowych (*Dürftigkeit des Nachlasses*), odmawiając spłacenia długów spadkowych przekraczających wartość spadku. W takim przypadku muszą jednak wydać posiadany spadek wierzycielom. Prawo niemieckie przewiduje także tzw. postępowanie wywoławcze (*Aufgebotsverfahren*), polegające na wezwaniu wszystkich wierzycieli spadkodawcy do zgłoszenia sądowi roszczeń.

Jeszcze inny model przewiduje prawo węgierskie. Jest przykładem regulacji, w której nie jest wymagane złożenie oświadczenia o przyjęciu spadku. W odróżnieniu od innych systemów prawnych ograniczona odpowiedzialność spadkobierców wynika z mocy prawa. Nie muszą oni „przyjmować spadku z dobrodziejstwem inwentarza” ani składać innego oświadczenia w chwili przyjmowania spadku, ograniczającego odpowiedzialność. Zgodnie z § 7:96 węgierskiego kc., spadkobiercy odpowiadają za długi spadkowe z ograniczeniami: jedynie z majątku spadkowego (odpowiedzialność *cum viribus*), jeżeli jednak przedmioty spadkowe lub zyski ze spadku nie są w posiadaniu spadkobiercy w chwili wymagalności roszczeń, długi zostaną pokryte z innych składników majątku spadkobiercy do wartości jego udziału w spadku (odpowiedzialność *pro viribus*). § 7:95 węgierskiego kc. przewiduje kolejność spłaty długów.

Jak trafnie komentuje E. Niezbecka, argumentacja, która legła u podstaw wprowadzenia jako zasady przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza w naszym prawie, likwiduje zasadę *ignorantia iuris nocet* w tym zakresie i w prawie spadkowym

„nieznajomość prawa” nie tylko nie szkodzi, ale może przynieść korzyści⁶. W związku z tym pojawia się, postawione na wstępie, pytanie jak należy postępować, by związane z tym korzyści otrzymać.

3. Ograniczona odpowiedzialność za długi spadkowe – przywilej dłużnika czy obowiązek wierzyciela

Problem ograniczonej odpowiedzialności za długi spadkowe w przypadku przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza pojawia się najpierw na etapie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku czy notarialnego poświadczenia dziedziczenia, następnie w postępowaniu rozpoznawczym czy klauzulowym, a na końcu w postępowaniu egzekucyjnym. Spadkobierca, który przyjął spadek z dobrodziejstwem inwentarza, odpowiada za długi spadku tylko do wysokości stanu czynnego spadku, ustalonego w wykazie inwentarza albo spisie inwentarza stanu czynnego spadku. Zgodnie z art. 1015 § 2 kc.⁷ brak oświadczenia spadkobiercy o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku w ciągu sześciu miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania, jest jednoznaczny z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza.

Na etapie postępowania o stwierdzenie nabycia spadku zasadniczym problemem jest ustalenie, czy sąd w postanowieniu powinien określić sposób przyjęcia spadku przez spadkobiercę. Do kwestii tej odniósł się wprost SN w wyroku z dnia 29 kwietnia 2011 r.⁸ wyjaśniając, że obowiązek taki nie wynika z przepisów art. 670 i 677 kpc.⁹ określających zakres kognicji sądu w postępowaniu o stwierdzeniu nabycia spadku i treść postanowienia kończącego to postępowanie. Ustalenie w toku tego postępowania faktu złożenia oświadczeń o przyjęciu spadku ma jedynie znaczenie do określenia, czy nastąpiło definitywne przyjęcie spadku. Do 8 lipca 2015 r. podstawę do wskazania sposobu przyjęcia spadku w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku stanowił przepis wykonawczy § 145 ust. 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. regulamin wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych¹⁰. *De lege lata* również brak jest podstawy do ujawniania tej okoliczności na tym etapie postępowania.

6 E. Niezbecka, komentarz do art. 1015 § 2 kc., teza 3, (w:) A. Kidyba (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom IV. Spadki, Warszawa 2015.

7 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 459 ze zm.).

8 Wyrok SN z dnia 29 kwietnia 2011 r., I CSK 439/10, Lex nr 960500.

9 Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1822 ze zm.).

10 Por. archiwalne rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. regulamin wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2007 r. Nr 38, poz. 249) oraz postanowienie SN z dnia 21 stycznia 2015 r., IV CZ 85/14, Lex nr 1653770.

W postępowaniu rozpoznawczym kwestie ograniczonej odpowiedzialności spadkobiercy reguluje art. 319 kpc., który stanowi, że jeżeli pozwany ponosi odpowiedzialność z określonych przedmiotów majątkowych albo do wysokości ich wartości, sąd może, nie wymieniając tych przedmiotów ani ich wartości, uwzględnić powództwo, zastrzegając pozwanemu prawo do powołania się w toku postępowania egzekucyjnego na ograniczenie odpowiedzialności. W orzecznictwie potwierdzono, że przepis ten ma zastosowanie również do ograniczenia odpowiedzialności dłużnika wynikającej z przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza¹¹. Na znaczenie słowa „może” użytego w tym przepisie wskazał SN w wyroku z dnia 22 października 1977 r.¹²

Można sformułować tezę, że ograniczenie odpowiedzialności spadkobiercy jest formą obrony dłużnika, a zatem to na nim spoczywa ciężar podniesienia tej okoliczności i wykazania zakresu jej zastosowania *in concreto*. Związane są jednak z tym obowiązki nie tylko w postępowaniu egzekucyjnym. Obronę taką dłużnik winien podjąć już wcześniej. Jak słusznie wskazuje H. Pietrzykowski, przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza ma takie znaczenie w egzekucji przeciwko spadkobiercy, że nie może on kwestionować skierowania egzekucji do całego swojego majątku, może natomiast bronić się zarzutem, iż jego odpowiedzialność ograniczona jest do wartości, ustalonego w wykazie inwentarza lub spisie inwentarza, stanu czynnego spadku. Z uprawnienia tego dłużnik powinien skorzystać już na etapie postępowania klauzulowego, powołując się na złożone oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza. Sąd, nadając klauzulę wykonalności przeciwko spadkobiercy, dokona zastrzeżenia, że dłużnik odpowiada do wartości stanu czynnego spadku (art. 792 kpc.)¹³. Zasadą jest, że zastrzeżenie pozwanemu w wyroku prawa do powoływania się w toku postępowania egzekucyjnego na ograniczenie odpowiedzialności (art. 319 kpc.) nie może stanowić podstawy powództwa opozycyjnego z art. 840 § 1 pkt 2 kpc. Natomiast formą obrony dłużnika w toku postępowania egzekucyjnego jest powołanie się na istniejące ograniczenia jako podstawy umorzenia tego postępowania (art. 837 kpc.). Na takie znaczenie procesowe ograniczenia odpowiedzialności zwrócił uwagę SN w wyroku z dnia 15 listopada 1996 r.¹⁴ Odnosząc się do problemu dopuszczalności wystąpienia z powództwem przeciwegzekucyjnym opartym na przeszkodzie egzekwowania świadczenia, należy zaznaczyć, że jak wyjaśnił SN w uchwale z dnia 30 września 1985 r.¹⁵ spadkobierca dłużnika, który – po

11 Postanowienie SN z dnia 14 października 2010 r., III CZP 67/10, Lex nr 686765.

12 Wyrok SN z dnia 22 października 1977 r., II CR 335/77, OSNC 1978, nr 9, poz. 159.

13 H. Pietrzykowski, Komentarz do art. 836 Kodeksu postępowania cywilnego, (w:) T. Ereciński, H. Pietrzykowski (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie egzekucyjne, Tom V, Warszawa 2016.

14 Wyrok SN z dnia 15 listopada 1996 r., II CKN 7/96, OSNC 1997, nr 4, poz. 39, Lex nr 28610.

15 Uchwała SN z dnia 30 września 1985 r., III CZP 49/85, OSNCP 1986, nr 7-8, poz. 109.

nadaniu przeciwko niemu klauzuli wykonalności – złożył oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza, nie może skutecznie żądać ograniczenia klauzuli wykonalności do wartości stanu czynnego spadku (art. 1031 § 2 kc.), bez względu na to, czy dokonano czy też nie dokonano spisu inwentarza, może natomiast wytoczyć powództwo z art. 840 § 1 pkt 2 kpc. Sytuacja taka ma miejsce w przypadku uprawomocnienia się postanowienia sądu zatwierdzającego uchylenie się spadkobiercy od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu spadku (art. 1019 kc.) i złożenia w konsekwencji oświadczenia o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza. Ponadto, w sytuacji braku zastrzeżenia w tytule wykonawczym ograniczenia odpowiedzialności dopuszcza się jako formę obrony powództwo egzekucyjne¹⁶. Jak słusznie ujmuje to K. Flaga-Gieruszyńska „brak zastrzeżenia o ograniczeniu odpowiedzialności powoduje bezskuteczność zarzutów dłużnika, a jedyną drogą staje się wówczas powództwo przeciwegzekucyjne na podstawie art. 840 § 1 kpc. i odwrotnie – zastrzeżenie pozwanemu w wyroku prawa do powoływania się w toku postępowania egzekucyjnego na ograniczenie odpowiedzialności nie może stanowić podstawy powództwa opozycyjnego z art. 840 § 1 pkt 2 kpc.”¹⁷

Na etapie postępowania klauzulowego zastosowanie ma art. 792 kpc., zgodnie z którym: jeżeli następca ponosi odpowiedzialność tylko z określonych przedmiotów albo do wysokości ich wartości, należy w klauzuli wykonalności zastrzec mu prawo powoływania się w toku postępowania egzekucyjnego na ograniczoną odpowiedzialność, o ile prawo to nie jest zastrzeżone już w tytule egzekucyjnym. Zamieszczenie tej wzmianki w treści klauzuli wykonalności jest obligatoryjne i następuje z urzędu. W doktrynie podkreśla się, że zastrzeżenie to polega na wskazaniu charakteru ograniczenia, a nie konkretnej wartości czy przedmiotów¹⁸. Byłoby to zresztą niemożliwe w przypadku odpowiedzialności spadkobiercy z dobrodziejstwem inwentarza, w sytuacji gdy nie sporządzono jeszcze wykazu inwentarza lub spisu inwentarza spadkowego. O charakterze prawnym tej regulacji w postępowaniu klauzulowym wypowiedział się SN w wyroku z dnia 5 listopada 1971 r.¹⁹ wskazując, że „gdyby jednak potrzeba ta powstała później, już po wydaniu wyroku, istnieje jeszcze możliwość zastosowania art. 792 kpc., którego znaczenie jest z punktu widzenia art. 837 kpc. takie same, jak art. 319 kpc.” Ponadto w doktrynie zwraca się uwagę, że odpowiednie

16 O. Marcewicz, komentarz do art. 837 kpc. (w:) A. Jakubecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do art. 730-1217, t. II, Warszawa 2017; H. Ciepla, Komentarz do art. 837 kpc., teza 2 (w:) H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Artykuły 730-1088, t. IV, Warszawa 2014; W. Siedlecki, (w:) Z. Resich (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 1969, s. 1146-1147.

17 K. Flaga-Gieruszyńska, Komentarz do art. 837 kpc., teza 1, (w:) A. Zieliński (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2017.

18 Z. Szczurek, Komentarz do art. 792 kpc., teza 10, (w:) Z. Szczurek (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz, Currenda 2005.

19 Wyrok SN z dnia 5 listopada 1971 r., II CR 354/71, Lex nr 7009.

zastrzeżenie na podstawie art. 792 kpc. powinno być zamieszczone przez sąd zawsze, gdy ograniczona odpowiedzialność następcy prawnego zostanie ujawniona w toku postępowania klauzulowego²⁰.

Natomiast na etapie postępowania egzekucyjnego przepisem odnoszącym się do ograniczonej odpowiedzialności spadkobiercy jest art. 837 kpc., zgodnie z którym dłużnik może powoływać się na ograniczenie odpowiedzialności tylko wówczas, gdy ograniczenie to zostało zastrzeżone w tytule wykonawczym. Zastrzeżenie nie jest konieczne, jeżeli świadczenie zostało zasądzone od nabywcy majątku, od zarządcy ustanowionego przez sąd, kuratora spadku lub wykonawcy testamentu z powierzonego im majątku albo od Skarbu Państwa jako spadkobiercy. Na wyłączny charakter zastrzeżenia w postępowaniu rozpoznawczym lub klauzulowym wskazał Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z dnia 4 lipca 2013 r.²¹: „złożone przez spadkobiercę oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza wywołuje skutek prawny w postaci faktycznego ograniczenia jego odpowiedzialności za długi spadkowe spadkodawcy, ale w stosunku do tych wierzycieli, wobec których spadkobierca skutecznie procesowo powołał się na to ograniczenie na etapie postępowania rozpoznawczego lub klauzulowego (art. 319 kpc. i art. 792 kpc.)”. Warunkiem skorzystania z ograniczenia egzekucji z uwagi na ograniczoną odpowiedzialność spadkobiercy jest uprzednie uzyskanie tytułu wykonawczego z takim zastrzeżeniem. Wyjątkiem jest sytuacja, w której oświadczenie o przyjęciu spadku nastąpiło po nadaniu klauzuli wykonalności.

Dopiero w postępowaniu egzekucyjnym ustaleniu podlega kwota, do której ponosi odpowiedzialność spadkobierca z dobrodziejstwem inwentarza. Jak wyjaśnił Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 28 stycznia 2016 r.²² „kwestia, czy długi spadkowe przekraczają stan czynny spadku wobec jego przyjęcia z dobrodziejstwem inwentarza, nie podlega badaniu w ramach postępowania rozpoznawczego. Ograniczenie odpowiedzialności dłużnika – spadkobiercy może być bowiem zastrzeżone w wyroku (art. 319 kpc.) bądź w klauzuli wykonalności nadanej przeciwko spadkobiercy (art. 792 kpc.). Ustalenie zatem, czy istnieje spadek (majątek) pozwalający na zaspokojenie przypadającej od dłużnika należności, należy do postępowania egzekucyjnego”. Dobrze również wyjaśnił tę kwestię SN w wyroku z dnia 20 lutego 2014 r.: „Zastrzeżenie dokonane na podstawie art. 319 kpc. nie oznacza wiążąco zakresu odpowiedzialności, lecz stanowi klauzulę umożliwiającą na etapie postępowania wykonawczego zweryfikowanie rzeczywistego zakresu, w jakim dłuż-

20 M. Muliński, Uwzględnienie następstwa prawnego w postępowaniu klauzulowym, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2004, nr 1-2, s. 19.

21 Wyrok SA w Łodzi z dnia 4 lipca 2013 r., I ACa 219/13, Lex nr 1349958.

22 Wyrok SA w Warszawie z dnia 28 stycznia 2016 r., VI ACa 663/15, Lex nr 2022430. Podobnie wcześniej wyrok SA w Gdańsku z dnia 7 marca 2013 r., V ACa 1007/12, Lex nr 1313246, OSA 2013, nr 10, s. 59-78.

nik jest zobowiązany spełnić świadczenie wynikające z prawomocnego orzeczenia. Ocena, jak daleko sięga odpowiedzialność dłużnika, następuje w oparciu o przepisy materialnoprawne limitujące jego obowiązki²³. Podkreślić zatem należy, że dłużnik – powołując się na ograniczenie odpowiedzialności zastrzeżone w tytule wykonawczym – powinien do wniosku dołączyć wykaz inwentarza lub protokół spisu inwentarza. W jego interesie, a nie wierzyciela jest uzyskać taki dokument i przedstawić go organowi egzekucyjnemu z wnioskiem o umorzenie postępowania egzekucyjnego. W orzecznictwie SN zwraca się też uwagę, że jeżeli świadczenie zostało już wyegzekwowane, ocena czy nie wykraczało ono poza zakres odpowiedzialności dłużnika, nastąpić może w drodze postępowania o jego zwrot jako świadczenia nienależnego²⁴. Jest to zatem kolejna, biorąc pod uwagę etap postępowania, forma obrony praw dłużnika. Ma ona zastosowanie w sytuacji, gdy dłużnik nie skorzystał z dostępnych form obrony jego praw w postępowaniu egzekucyjnym.

Uznając słuszność tezy, że ograniczenie odpowiedzialności jest prawem dłużnika, z którego może on skorzystać i wykazać w tym zakresie aktywność, należy zadać pytanie o formę, w jakiej dłużnik powinien powołać się na ograniczenie egzekucji. Wymienić tu należy oświadczenie składane przy pierwszej czynności egzekucyjnej, a w wypadku zajęcia składnika majątku, którego wartość przewyższa ograniczenie odpowiedzialności, wniosek o umorzenie egzekucji na podstawie art. 825 pkt 3 kpc. lub skargę na czynności komornika w trybie art. 767 kpc. Skarga będzie miała zastosowanie w przypadku, gdy komornik odmówi umorzenia postępowania, ale również, gdy zajmie składnik majątku w sytuacji ograniczonej odpowiedzialności dłużnika. Skarga może być połączona z wnioskiem o zawieszenie postępowania egzekucyjnego do czasu jej rozpoznania na podstawie art. 821 § 1 kpc., gdy dłużnik wykaże, że brak zawieszenia narazi go na powstanie szkody lub z wnioskiem o umorzenie postępowania egzekucyjnego.

Tezę o tym, iż ograniczenie egzekucji spadkobiercy dłużnika z dobrodziejstwem inwentarza jest stosowane na wniosek dłużnika, potwierdza treść art. 837 kpc., który wskazuje, że dłużnik może powołać się na ograniczenie egzekucji, treść art. 825 pkt 3 kpc. przewidującego, że umorzenie postępowania egzekucyjnego następuje na wniosek, gdy prowadzenie egzekucji „pozostaje z innych jeszcze powodów w oczywistej sprzeczności z treścią tytułu wykonawczego”. Jak słusznie wskazuje M. Uliasz, organ egzekucyjny w postępowaniu egzekucyjnym nie może badać przesłanek uzasadniających ograniczenie odpowiedzialności dłużnika²⁵. Jest to związane z zakresem kognicji organu egzekucyjnego, określonym w art. 804 kpc. Przede wszystkim jednak wykładnia art. 837 kpc. i zawartego w nim sformułowania zdania 1 – „może powołać

23 Wyrok SN z dnia 20 lutego 2014 r., I CSK 264/13, Legalis nr 1160416.

24 *Ibidem*.

25 M. Uliasz, Komentarz do art. 837 kpc., teza 1, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2008.

się na ograniczenie odpowiedzialności” – w kontekście całokształtu przepisów tworzących tę instytucję wskazuje, że jest to przywilej dłużnika i forma jego obrony, a nie obowiązek wierzyciela czy organu egzekucyjnego.

4. Koszty postępowania o spis inwentarza spadkowego

Regulacja w tym zakresie również uległa zmianie. Zgodnie z art. 115a ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych²⁶, w celu zaspokojenia należności z tytułu kosztów sądowych, o których mowa w art. 113 ust. 3a (koszty sądowe, których nie miał obowiązku uiścić wnioskodawca lub uczestnik w sprawie o zabezpieczenie spadku lub sporządzenie spisu inwentarza, sąd może nakazać ściągnąć także ze spadku), sąd może pobrać odpowiednią sumę z pieniędzy wchodzących w skład spadku, złożonych do depozytu sądowego lub znajdujących się na rachunku bankowym lub rachunku prowadzonym przez spółdzielczą kasę oszczędnościowo-kredytową. Sąd może także zarządzić sprzedaż przez komornika odpowiedniego przedmiotu należącego do spadku, oznaczając przy tym sposób sprzedaży. Wcześniej, przed nowelizacją, rozstrzygnięcie o kosztach sporządzenia spisu inwentarza znajdowało podstawę prawną w § 5 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 października 1991 r. w sprawie szczegółowego trybu postępowania przy zabezpieczaniu spadku i sporządzaniu spisu inwentarza²⁷.

Problemem jest wskazanie podmiotu uprawnionego do podjęcia decyzji w przedmiocie pokrycia kosztów postępowania o spis inwentarza z majątku spadkowego oraz stopień szczegółowości takiej decyzji. W praktyce w postanowieniu zlecającym wykonanie spisu inwentarza sąd jednocześnie nakazuje pobrać z majątku spadkowego koszty postępowania związane ze sporządzeniem spisu inwentarza. Problem powstaje na tle rozumienia tego ogólnego sformułowania. Pojawia się pytanie, czy uprawnia ono komornika do wszelkich działań zmierzających do zaspokojenia kosztów tego postępowania, czy też na pobranie pieniędzy np. z rachunku bankowego spadkodawcy potrzebna jest odrębna, konkretna dyspozycja sądu. Problem ten wynika z tego, że w art. 115a u.k.s.c. wprost przewidziano taką możliwość, wskazując jako organ postanawiający w tym przedmiocie – sąd. Przyjąć należy, że klauzula ogólna nakazująca pobranie ze spadku kosztów postępowania, zawarta w sentencji

26 Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 623 ze zm.), dalej: u.k.s.c.

27 Dz.U. Nr 92, poz. 411. Rozporządzenie to uchylone zostało mocą art. 2 ust. 12 ustawy z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 539), jednak zgodnie z dyspozycją art. 7 tej ustawy do postępowania w przedmiocie zabezpieczenia spadku i sporządzenia spisu inwentarza, wszczętych i niezakończonych przed dniem wejścia w życie ustawy nowelizującej, a zatem przed dniem 18 października 2015 r., stosuje się przepisy dotychczasowe. Regulacja dotycząca przepisów intertemporalnych ma zastosowanie również do zmienionych we wspomnianej ustawie przepisów kodeksu postępowania cywilnego.

postanowienia sądu, nie uprawnia komornika sądowego do podejmowania wszelkich czynności zmierzających do zaspokojenia kosztów postępowania. Nie daje ona komornikowi sądowemu możliwości decydowania o sposobie zaspokojenia kosztów z majątku spadkowego, skoro wskazuje różne formy zmierzające do tego celu i decyduje w tym przedmiocie pozostawia sądowi zarządzającemu spis inwentarza. Komornik nie może sam decydować o sprzedaży przedmiotów spadkowych, ani o pobraniu pieniędzy z rachunku bankowego spadkodawcy. Do takich czynności potrzebne jest szczególne postanowienie sądu prowadzącego sprawę o spis inwentarza, zaś komornik jedynie je wykonuje. Reasumując, zatem ogólne postanowienie o nakazaniu pobrania kosztów z majątku spadkowego powinno być uszczegółowione przez wskazanie, w jaki sposób to pobranie ma nastąpić. Taka interpretacja wynika z wykładni przepisu art. 115a u.k.s.c. Należy zaznaczyć, że bez znaczenia pozostaje chwila, w której sąd zlecający spis inwentarza o tym postanowi, czy będzie to w postanowieniu zarządzającym spis inwentarza, czy w chwili ustalenia przez komornika sądowego kosztów tego postępowania. W tym drugim przypadku znane są wysokość tych kosztów oraz majątek spadkowy, a zatem okoliczności, które pozwalają na podjęcie decyzji dostosowanej do okoliczności rozpoznawanego przypadku. Komornik, po sporządzeniu spisu inwentarza i wydaniu postanowienia o ustaleniu kosztów postępowania, powinien skierować wezwanie do sądu zlecającego spis inwentarza do określenia sposobu pobrania kosztów spisu inwentarza z majątku spadkowego. Dopiero po otrzymaniu odpowiedniego stanowiska sądu komornik powinien przeprowadzić czynności w zakresie ściągnięcia kosztów z majątku spadkowego. Komornik sądowy jest jedynie organem wykonawczym w postępowaniu o sporządzenie spisu inwentarza. Przepis art. 113 pkt 3a u.k.s.c. został bowiem skonkretyzowany w art. 115a u.k.s.c., dopiero zatem wykładnia systemowa pozwala na odczytanie właściwej jego treści.

5. Podsumowanie

Ograniczona odpowiedzialność spadkobiercy jest prawem dłużnika. Powinien on podjąć wymagane prawem akty staranności, aby z niego skorzystać. Prawo to realizowane jest bowiem nie z urzędu, lecz na wniosek i zarzut dłużnika. Powinien on wykazać istnienie, podstawę i zakres tego ograniczenia. Skuteczne powołanie się na ograniczenie odpowiedzialności spadkobiercy z dobrodziejstwem inwentarza powoduje umorzenie postępowania egzekucyjnego w całości lub w części na podstawie art. 825 pkt 3 kpc. Gdy w tytule wykonawczym zastrzeżono ograniczoną odpowiedzialność spadkobiercy, to brak jest podstaw do występowania z powództwem przeciwegzekucyjnym, a formą obrony dłużnika jest wniosek o umorzenie egzekucji lub skarga na czynności komornika w trybie art. 767 kpc. W sytuacji gdy w tytule wykonawczym brak jest zastrzeżenia o prawie powołania się na ograniczoną odpo-

wiedzialność spadkobiercy, może on skorzystać z powództwa przeciwegzekucyjnego – opozycyjnego. W ostateczności, gdy wyegzekwowano całą należność, mimo ograniczonej odpowiedzialności spadkobiercy, dłużnikowi przysługuje roszczenie kondykcyjne do wierzyciela o zwrot wyegzekwowanej kwoty, jako świadczenia nie-należnego z art. 410 § 2 kc.

Należy zwrócić uwagę, że o ile ustawodawca na etapie przyjęcia spadku polepszył sytuację spadkobierców i przyjął jako zasadę przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza *ex lege*, o tyle w przypadku realizacji ograniczonej odpowiedzialności nie uczynił kroku w tym samym kierunku i pozostawił obowiązujące dotychczas regulacje w niezmiennym kształcie. W celu zwiększenia ochrony dłużnika wprowadzenie z urzędu uwzględniania ograniczonej odpowiedzialności spadkobiercy w postępowaniu egzekucyjnym byłoby naturalną konsekwencją przyjętego przez ustawodawcę założenia. Uzasadnienie wprowadzenia zmian w przepisach regulujących przyjęcie spadku jest tożsame również na gruncie realizacji prawa do ograniczenia odpowiedzialności. Jak wskazuje praktyka, świadomość prawna społeczeństwa w tym zakresie także nie jest duża. Przyjęcie na etapie postępowania egzekucyjnego uwzględniania *ex officio* ograniczenia egzekucji spadkobiercy wiązać musiałoby się z obowiązkiem przeprowadzania przez komornika z urzędu spisu inwentarza, w sytuacji gdy dłużnik nie posiada protokołu z takiej czynności lub wykazu inwentarza. Najwyraźniej jednak nie jesteśmy jeszcze gotowi na przyjęcie tak szerokich rozwiązań. Stan prawny *de lege lata* nie jest wewnętrznie sprzeczny, a stanowi wyraz realizacji zasady staranności o realizację swoich praw przez podmioty uprawnione.

Rozwiązanie drugiego z rozważanych problemów odnoszącego się do kosztów sporządzenia spisu inwentarza i znaczenia sformułowania „sąd może nakazać ściągnąć także ze spadku” polega na uznaniu, że tylko sąd jest podmiotem uprawnionym do określenia, z jakich składników majątku spadkowego koszty te zostaną zaspokojone w granicach wyboru wynikających z art. 115a u.k.s.c.

BIBLIOGRAFIA

- Borysiak W., (w:) K. Osajda (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Beck Online Komentarze 2017.
- Ciepla H., (w:) H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Artykuły 730-1088. Tom IV, Warszawa 2014.
- Flaga-Gieruszyńska K., (w:) A. Zieliński (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Wyd. 9, Warszawa 2017.
- Marcewicz O., (w:) A. Jakubecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz do art. 7301217, Warszawa 2017.
- Muliński M., Uwzględnienie następstwa prawnego w postępowaniu klauzulowym, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2004, nr 1-2.
- Niezbecka E., (w:) A. Kidyba (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom IV. Spadki, Warszawa 2015.

Pietrzykowski H., Komentarz do art. 836 Kodeksu postępowania cywilnego, (w:) Ereciński T., Pietrzykowski H. (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie egzekucyjne, Tom V, Warszawa 2016.

Siedlecki W., (w:) Z. Resich (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 1969.

Szczurek Z., (w:) Z. Szczurek (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz, Currenda 2005.

Uliasz M., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2008.

Zawistowski D., (w:) H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Artykuły 730-1088, Warszawa 2014.